

يۇن دايىڭنىڭ سۈرەتى.

- شېنجۇاڭغىنىڭى تاراتقان

- شېنجۇاڭغىنىڭنىڭ ئىلىشى لى ۋي

”وتاندى قۇتقارماساق بولمايدى، باسقارلار قۇتقارغىسى كەلمەسە، وندا تەك وزىمە عانا سۇيەنمەن!“، ۋزىن شاپان كېگەن ”جىاس يۇن دايىڭنىڭ“ قولىن سەرمەي سويەلگەن ايبىندى سوزدەرى ھۇاچۇڭ شىفان داشۇەسىندەگى يۇن دايىىڭ

الاڭىندا چاڭغەرىپ تۇردى...

يىىل 4 ـ ايدىڭ 29 ـ كۇنى يۇن دايىڭنىڭ قۇربان بولغاندىغىنىڭ 90 جىلدىغىن ەسكە الۇ كۇنىدە ھۇاچۇڭ شىفان داشۇەسىنىڭ وقۇشلارى وزدەرى رەجىسەرىلك ەتىپ، وزدەرى وىناپ شىققان اسەرگە شوھۇ تۇرد. ەدەگى ءتول جاسامپازدىق تاقىرىپتىق تارىبە دراما «سالەم، يۇن دايىىڭ» الاڭ ورتالىغىز دا قويىلىپ جاتتى. الاڭدا جاس يۇن دايىڭنىڭ اق ھىرامار ءمۇسىنى قاسقايمپ تۇر، ۋزىن شاپان كېگەن، ءيبازى وۇڭدى، قولىنا كىتاپ ۇستاپ، كوزىلدىرىك تاققان ونىڭ قوس جانا. رى جالىن شاشادى. جاس يۇن دايىڭنىڭ رولىن العان، ھۇاچۇڭ شىفان داشۇەسى ھاركىزىم شۇەيۋانىنىڭ تولىق كۇرس وقۇشىسى ۋاڭ جىياھۇدىڭ داۋىسى ۋاقىت كەڭىستىگىن انتاپ ءۇتىپ، جاستار كوسەمى يۇن دايىڭمەن ۇندەسىپ جاتقانداي.

يۇن دايىىڭ، اتا مەكەنى جياڭمۇدىڭ ۋجىنى، 1895 ـ جىلى ھۇبەيدىڭ ۇچاڭ قالا- سىندا دۇنيەگە كەلگەن. ول وقۇشى كەزىن-

دە توڭگەرىستىك قىمىلدارعا بەلسەنە قاتنە ناسقان، 1918 ـ جىلى جۇڭخۇا داشۇەسىى (ھۇاچۇڭ شىفان داشۇەسىنىڭ توركىنى) فىلوسوفيا فاكۇلتەتىنەن وقۇ تاۋىسقان سوڭ مەكتەپتە قالىپ ورتا مەكتەپ ءبولمىنىڭ مەڭگەرۇشى بولعان، ۋحان وڭىرىندەگى 4 ـ ھامىر قوزعالسىنىڭ باستى جەتەكىشلە. رىنىڭ ءبىرى. ول 1920 ـ جىلى لىچۇن كىتاپ باسپاسىن، كەيىن گۇڭسۇن باسپاسىن قۇرىپ، جاڭا يدەيا، جاڭا مادەنيەت جانە ھاركىزىم تاراتقان. ول 1921 ـ جىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىياسىنا مۇشە بولپ، 1923 ـ جىلى شائىحاي داشۇەسىنىڭ پروفەسسورى بولعان، سول جىلى 8 ـ ايدا جۇڭگو سوتسىيالىسە- تىك جاستار وداعى ورتالىق اتقارۇ كومىتەتتە- نىڭ كاندىدات مۇشەسى، ۋگىت ءبولمىنىڭ مەڭگەرۇشىسى بولپ سايلانغان، «جۇڭگو جاستارىن» شىعارعان جانە وعان باس رە- دكتور بولعان، بۇل باسلىم تولىق ءبىر ۇرپاق جاستاردى تاربيەلەگەن جانە ولارعا نىقبال جاساعان.

1924 ـ جىلى يۇن دايىىڭ گومىنداڭ مەن كومپارتىيا سەلبەستىگىندەگى بىرلىكسايپ قىزمەتىمەن اينالىسىپ، 1925 ـ جىلى 30 ـ ھامىر قوزالعلىسنا قاتناسقان جانە باششىلق ەتكەن، 1926 ـ جىلى 5 ـ ايدا پارتىيا ونى ھۇاڭپۇ اسكەرى مەكتەپىنە جىبەرىپ، وندا ول ساياسي مەڭگەرۇشى تاربيەشى بولعان. 1927 ـ جىلى 1 ـ ايدا ول ۇحاندا ورتالىق اسكەرى ـ ساياسي مەكتەپتىڭ قىزمەتىن باسە قارىپ، ساياسي باس تاربيەشى بولپ، جياڭ جىبەشىنىڭ، ۋاڭ جىڭۋيدىڭ توڭگە- رسكە وپاسزدىق جاساعان ءسى ـ ارەكتەتە- رىمەن باتىل كۇرەس جۇرگىزگەن. 7 ـ ايدا يۇن دايىىڭ ورتالىقنىڭ بۇيرىمەن جىۋجياڭعا اتتانىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىياسى ورتا- لىق كومىتەتى الدىڭعى شەپ كومىتەتنىڭ مۇ- شەسى بولپ، نانچاڭ كونترەلىسىن ۇيمەداسە- تىرۇعا جانە قوزعاۋعا قاتىسقان. 12 ـ ايدا ول گۇاڭجوۋ كونترەلىسىنە قاتىسىپ، گۇاڭجوۋ سوۋەتتىك ۇكىمەتىنىڭ باس حاتشىسى بولعان. 1928 ـ جىلدىڭ سوڭىندا يۇن دايىىڭ

تىڭشىلىق سوعىستا اتى اىڭزعا اينالغان چىيان جۇاڭخىي:

جاۋ اپانىنداى اقپار ورتالىغىنا كىرىپ، ءومىرىن قاتەرگە تىڭىپ پارتيا ورتالىق كومپىتەتىن قۇتقارىپ قالدى

ورتالىق كومپىتەت ەرەكشە مىندەت ءبولىمە- نىڭ قورعاۋشىلار قىزمەتىنە جاۋاپتى 3 ـ ءبو- لىمىنىڭ باستىعى گۇ شۇنچاڭ تۇتقىنعا ءتۇ- سىپ، ىلە ـ شالا وپاسزدىقەن جاۋعا بەت بۇرادى. قولىندا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيا- سى ورتالىق كومپىتەتنىڭ تۇگەل دەرىلك وزەكتسى قۇبىيالقتارى بار گۇ شۇنچاڭ شائىحايىداى بارلىق باسشى تۇلعالاردىڭ بۇركەنىشى اتتارى مەن قۇبىيا تۇراعىنىڭ اد- رەسىن، سونىڭ ىشىدە چىيان جۇاڭقىدىڭ دە جاعدايىن قانق بىلەتىن ـ ونىڭ وپاسىز- دىق جاساۋى پارتيا ورتالىق كومپىتە- تى ءۇشىن وڭدىرماس اپات بولار ەدى.

تەلەگرافى اپپاراتىنىڭ شىقىلداغان داۋىد- سى 1931 ـ جىلى 4 ـ ايدىڭ 25 ـ كۇنى ءتۇن ورتاسىندا بەزىلدەي جونەلەدى. اپتا سوڭىدە- دماعى وسى كەشىتە شۇي نىزىڭ شائىحايغا جول الپ، چىيان جۇاڭقىدى ”جىڭپۇان كاسپىكەرلىك قوعامىندا“ تۇنڭى كەزەكشىلىككە قويسپ كەتكەن بولاتىن، ول ۇحاننان گومىنداڭنىڭ باستى ءمانسايپتالارى چىىن لىفۇ مەىن شۇي نىزىڭعا توتەنىشە شۇعىل، مۇلدە قۇبيا دەلىنگەن 6 تەلەگىرامما ەدەل ـ جەدەل كەلگەنىن بايقاپ، كاسپىتك قىراىلىقپەن مۇندا قالايدا ۇلكەن ءسى بولعانى سەزدەدى.

چىيان جۇاڭخىي كوپ ويالانىپ وتىرماي، قۇبيا تەلەگىراممانى دەرەۋ اشپ، تەلەگىرامما ءھاتىسىنىڭ سىفىرىن شەشكەن سوڭ، كوزى الاقانداي بولپ تۇرىپ قالادى — ”لىيىڭ ۇستالىدى ءارى قىلىمىىن تاپسىردى. ەگەر دەرەۋ نانچىڭگە ايداپ اپارىلسا، 3 كۇن ىشىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىياسى ور- تالىق كومپىتەتى ورگاندىعاملاردى تىسپ ـ

شائىحايغا بارپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتيا- سى ورتالىق كومپىتەتى ۇگىت ءبولمىنىڭ باس حاتشىسى، ۇيمىداسىتىرۇ ءبولمىنىڭ باس حاتشىسى سىياقتى مىندەتتەر اتقارىپ، ورتالىق كومپىتەتنىڭ ورگىان باسلىمى «قىزىل تۇعا» باس رەداكتور بولعان. 1929 ـ جىلى 6 ـ ايدا ول جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىياسى 6 ـ كەزەكتى ورتالىق كومپىتەتنىڭ ەكىشى جالىي ماچىلىسىندە ورتالىق كومپىتەتتە- نىڭ مۇشەلىگىنە تولىقتىرىلىپ سايلانغان .

يۇن دايىىڭ — كوكىرەگىن اسىقاق جگەر كەرنەگەن توڭگەرىستىك جاۋىنگەر، سونداي ـ اق جاۋدىڭ زىعدىرانىن قايناتقان كوممۇنىستىك پارتيا مۇشەسى. كەزىندە ھۇاڭپۇ اسكەرى مەكتەپىندە ـ اق يۇن دايىڭدى جياڭ جىبەشى ”ھۇاڭپۇداعى 4 جاۋزىدىڭ“ ءبىرى دەپ ساناعان. گومىنداڭ ـ كومپارتيا سەلبەستىگى بۇزىلغان سوڭ، گومىنداڭ كىرە- تارتىپاشىلارى يۇن دايىڭدى باستان ـ اياق

ءنۇيىنىدى تۇردە تۇتقىنداۋ ويىەكتىسى ەتكەن. 1930 ـ جىلى 5 ـ ايدىڭ 6 ـ كۇنى

تىپىل جويۇعا بولادى“ دەلىنگەن ەكەن. تە- لەگىراممادا ايتىلغان ”لىيىڭ“ گۇ شۇنچاڭ بولاتىن.

تىغىز ـ تاياڭ قاتەرىلى ساتتە، چىيان جۇاڭخىي پارتىيامزدىڭ قۇبيا بايلىانسە- شىسى، ءوزىنىڭ كۇبىەۋ بالاسى ليۇ جىفۇدى تۇندەلەتىپ شائىحايغا بارپ لى كىنۇڭعا حا- بارلاۋعا جىبەردەدى، لى كىنۇڭ بۇل اقپاردى بىردەن جوۋ نايىعا مالمەدەيدى. جوۋ نىلاي دەرەۋ باتىل كەسىم جاساپ، شائىحايىداى پارتيا ۇيمىنىڭ ورنىن شۇعىل كوشىرتىپ جىبەردەدى ءارى گۇ شۇنچاڭمەن بارلىق بايە- لانىستى ۇزدەدى.

پارتىيانىڭ ورنىن اۋدىستىرۇنا كوپىرەك ۋاقىت وتۇ، جاۋدىڭ نازارىنلىنبەشۇ ءۇشىن، چىيان جۇاڭخىي ۇل ـ قىزدارىن ۋاقىتتىشا نانچىڭگە قالدىرا تۇرۇدى ۇيعارادى. بۇل سىتەن كەيىن، چىيان جۇاڭقىدىڭ قىزى، كۇبىەۋ بالاسى تۇگەلدەي تۇتقىندالادى، كە- يىنىنەن شۇي نىزىڭ ءوزى قۇستانىسىپ ولاردى قويا بەردەدى.

اسىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىياسى ورتالىق كومپىتەتى ورگانىن ءبىر جولدا قولعا تۇسىرەتىن بولدىق دەپ ويالاعان گومىنداڭ بار ءۇمتىنىڭ جەلگە ۇشارىن ويالاماعان ـ دى. جوۋ نىلاي زۇڭلي تالاي رەت تەرەڭ سا- عىنىشقا تولى سۇيسىيەنشىلىكپەن: چىيان جۇاڭخىي جولداس بولماسا، وسى جۇرگەن بارلىغىمىز گومىينداڭ كەسەرتارتىپاشىلارنىڭ قولىنىان جازىم بولار ەدىك، ـ دەگەن ەدى.

چىيان جۇاڭقىدىڭ تەگى پاش بولپ قالعان سوڭ، شائىحايىدان شەگىنىپ ورتالىق سوۋەتتىك رايونعا بارىپ، ءوزىنىڭ قىزىل ەرەكشە مىندەتتەگى قىزمەتكەر رەتىندەگى ۇمىر ساپارىن اياقتاتادى. كەيىن ول ورتا-

ولاردىڭ باس ماقساتتى ەستە بەرىك ساقتايتىن، شىنا- ى سۇيسىيەنشىلىكپەن حاللىققا ءوزىن ارنايتىن اۋەلىگى ماقساتى مەن بورىشىنان، قالىقتىسىز ءوزىن ارنايتىن، باسقارلارعا كومەكتەسۇدى قۇاننىش سانايتىن اسىل قاسە- يەتىنەن، قىبىدىقتان تايسالھاي العا ۇمتىلانن، باتىلدىقىمەن سۇراپىل شايقاس جۇرگىزەتىن مويمىماس ستىلىسەن، كەمەلدەندىرۇگە تالىپتانتىن، ۇزدىكتىككە ۇمتىلاتىن كاسپىتى ارداقتاۋ رۇحىنان، تۇىسقانداي سىيە- لاساتىن، ءبىر ـ بىرىنە قارايلاساتىن سانالى تالىپنىسسە- نان ۇيرەنىسپ، ءسى جۇزىنىدىك ارەكتەت ارقىلى جۇڭخۇا ۇلتىنىڭ ۇلى گۇلدەنۋى سىندى جۇڭگو ارما- نىنىڭ شىنجياڭ ناراۋىن جازۇعا كۇش ـ قۇات قوسۇدە- ىز كىرەك.

بۇل حاللىقتى بارىنەن جوعارى قوۋىدىڭ، ءومىر- دى بارىنەن جوعارى قوۋىدىڭ پارمەندى تۇسىندىر-

يۇن دايىىڭ شائىحايىدا گومىنداڭ بىلەۋىشلە- رىنىڭ قولىنا ءتۇسىپ تۇتقىن بولادى. اباقتىدە دا يۇن دايىىڭ جاۋدىڭ قورقىتىۋى مەن الداپ ـ ارباۋى الدىندا قايسىارلىق كورىسە- تىپ، تىزە بۇيكەدى. 1931 ـ جىلى 4 ـ ايدىڭ 29 ـ كۇنى ول نانچىڭدە نەبارى 36 جاسىندا وتىرىلدەدى.

يۇن دايىڭنىڭ رۇخى زامانىمىز ادامدا. رىن ءالى دە نىتتالاندىرىپ كەلدەدى. ھۇاچۇڭ شىفان داشۇەسىنىڭ پارتيا تارىخىن زەرتتەۋشى ھامانى، «سالەم، يۇن دايىىڭ» دراماسىنىڭ جەتەكىشى، 75 جاستاعى لى لياڭھىڭ بىلاي دەيدى: ”يۇن دايىىڭ ھۇاچۇڭ شىفان داشۇەسىنىڭ تاڭداۋلى تۇلە- گى، يۇن دايىىڭنىڭ جىكايالارىن ءۇزىلىسسە سىز جالغاستىرا بايانداۋ، قىزىل مەكتەپ تارىخىن ويداعىداي بايانداۋ، قىزىل گەندى جالغاستىرۇ مەنىڭ جاۋاپكەرشىلىگىم جانە بورىشىم“ .

(شېنجۇاڭغەنىڭنىڭ 5 ـ ايدىڭ 11 ـ كۇنى ۇحاننان بەرگەن ھابارى)

چىيان چاۋ دەپ تە اتالغان، جىجياڭنىڭ ھۇجو- ۇندىعا ءبىر جىبەك ساۋداگەردىڭ وتباسىتە- دا دۇنيەگە كەلگەن. 1915 ـ جىلى ول بەيجىڭ مەدىتسىنا كاسپىتك مەكتەپىنە ەمتىحان بەرىپ وقۇعا ءتۇسىپ، كەيىن بەيجىڭدە قالىپ دارىگەر بولادى. 1926 ـ جىلى بالدىزى جاڭ شىانچۇڭنىڭ تانىستىر- ۇمىمەن بەيجىڭدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىياسىنا مۇشە بولادى.

كوپ ونەر يىگەرگەن چىيان جۇاڭخىي مەدىتسىنا ونەرىنە جەتسك بولپ قاننا قويماي، خۇسىنىحات، سۇرەت سالۇعا دا شەبەر بولغان، كەزىندە جۇڭگونىڭ العاشقى رەڭسىز سەرىلك كىنوسى «تاساداعى يانشان سەرىسى» كىنوسىنىڭ باس رولىن ويناغان. چىيان جۇاڭقىدىڭ ۇلى چىيان جياڭ «اكەم چىيان جۇاڭقىدىى ەسكە العاندا» دەگەن ماقالاسىندا بىلاي دەپ جازادى: ”اكەم ۇنەمى تۇرلىشە كاسپىتەرەمەن توڭگە- رىستىك قىزمەتىن جاسىرىپ وتىردى، كەيدە دارىگەر بولسا، كەيدە اسەمونەر مەكتەپىندە تاربيەشى بولدى، كەيدە شاعىن گازەتكە رەداكتور بولپ ستەپ، تاى بىردە كىنوعا دا ءتۇستى. بويمىنداى ارتىقىشلىقتارى مەن شۇ- عىلدانغان كاسپىتەرىنىڭ وزگەرىسى سەبەبدە- نەن ول كوپ ادامدارمەن ارالاسپ، تامىر ـ تانىس بولدى، بۇل ونىڭ قۇبىيا قىزمەتىپەن شۇعىلدانۇىندىعا ءتىپىمدى شارىت ـ جاعىداي ەدى“ .

1927 ـ جىلى زور توڭگەرىس جەڭىلىسە- كە ۇشراعان سوڭ، چىيان جۇاڭخىي وتباسىدە- داعىلارىن الپ ەرىكسىزدەن شائىحايغا اتتا- نادى. 1928 ـ جىلى جازدا ول ءبىر سىمسىز تەلەگرافى كۇرىسنا قاتىسىپ، ۇزدىك ناتىجەدە مەن قايبىلدانىپ، ھۇجوۋلىق اۋىلدىاسى،

عىماس ۇلتتار نىتىمامەن شوعمىلى كورسەتىپ، شىنجياڭدا- عى ءار ۇلت بۇقاراسىنىڭ تىرشىلىك ۇقىعى، سالاماتتىق ۇقىعى قاتارلى نەگىزگى ادامدىق ۇقىغىنىڭ تولىق قاە- تاماسىز ەتىلگەن شىنايى جاعىدايىن جاندى بەينەلدەدى. كەزدەيسوقىقتىڭ ارتىندا ونىڭ سوزسىزدىگى جاتادى، عالاماتتاردىڭ استارىندا ءوز لوگىكاسى بار، تۇىسقانىدە- داي سىيلاسپ، ءوزارا قارايلاشۇ سىندى وسىنناۋ اسەرلى جىكاياتىنىڭ استارىندا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىياسىنىڭ ”مەن وزىممەن ساناسپاي، حاللىقتىڭ ۇمىتىن اقتايمىن“ دەيتىن وتتاي سىتتىق سۇيسىيەنىشە- لىگى، كۇشىنى شوعمىرلانىدىرىپ ءبىرى سىتتەر تىندىرئۇ- داي ءتۇزىم اپىزدالىلمىعى، دەرەۋ جاۋاپ قايتاراتىن جونگە سالۇ جۇبەيسى مەن جونگە سالۇ قابىلەتى، پارتيا ورتالىق كومپىتەتىنىڭ نىقالاستى قامقورلىعى مەن بۇكىل ەل حالقىنىڭ كۇش سالاا قىلداۋىندا